

3.1 БУЛЕВІ ФУНКЦІЇ

3.1.1 Булеві змінні та функції

Нехай $B = \{0, 1\}$.

Змінні, які можуть приймати значення тільки з множини B , називаються *логічними* або *булевими змінними*.

Значення 0 і 1 булевих змінних називаються *булевими константами*.

Функція виду $y = f(x_1, x_2, \dots, x_n)$, аргументи x_i і значення y якої належать множині B , називається ***n*-місною булевою функцією**. Такі функції також називають **логічними** або **перемикальними** функціями.

Кортеж (x_1, x_2, \dots, x_n) конкретних значень булевих змінних називається **двійковим словом (*n*-словом)** або **булевым набором** довжини n .

Для булевої функції $y = f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ конкретне значення булевого набору (x_1, x_2, \dots, x_n) називається *інтерпретацією булевої функції f* .

3.1.2 Способи задання булевих функцій

- 1) за допомогою таблиці істинності (значеннями на кожній з інтерпретацій);
- 2) порядковим номером, який має ця функція;
- 3) аналітично (у вигляді формули).

3.1.2.1 Таблиці істинності

Таблиці, в яких кожній інтерпретації функції поставлено у відповідність її значення, називаються *таблицями істинності булевої функції*.

Приклад

x	y	$f(x, y)$
0	0	0
0	1	1
1	0	1
1	1	1

Таблиця істинності функції n змінних:

x_1	\dots	x_{n-1}	x_n	$f(x_1, \dots, x_{n-1}, x_n)$
0	\dots	0	0	$f(0, \dots, 0, 0)$
0	\dots	0	1	$f(0, \dots, 0, 1)$
0	\dots	1	0	$f(0, \dots, 1, 0)$
0	\dots	1	1	$f(0, \dots, 1, 1)$
\dots	\dots	\dots	\dots	\dots
1	\dots	1	1	$f(1, \dots, 1, 1)$

Множину наборів у таблиці істинності прийнято записувати у лексикографічному порядку, так що кожний набір являє двійкове число. Відповідне йому десяткове число будемо називати *номером набору* (кортежу).

Наприклад, номер набору 101 дорівнює 5, номер набору 110 – 6.

Лема 1. Кількість наборів булевої функції $f(x_1, \dots, x_n)$ від n змінних дорівнює 2^n .

Кількість булевих функцій від n змінних дорівнює 2^{2^n} .

Булева функція від двох змінних повністю визначена, якщо задано її значення в кожному із чотирьох можливих наборів ($2^2 = 4$);

булева функція трьох аргументів – в кожному з восьми наборів ($2^3 = 8$).

Кількість різних можливих булевих функцій від двох аргументів дорівнює 16, від трьох – 256.

Числова форма запису булевої функції

Для спрощення запису булевої функції замість повного переліку змінних наборів використовують двійкові значення наборів, для яких функція набуває одиничних значень.

Наприклад,

$$f(x_1, x_2, x_3) = \bigvee_1^3 F(1, 4, 7)$$

Відповідна таблиця істинності має вигляд:

x_1	x_2	x_3	$f(x_1, x_2, x_3)$
0	0	0	0
0	0	1	1
0	1	0	0
0	1	1	0
1	0	0	1
1	0	1	0
1	1	0	0
1	1	1	1

Булеві функції від однієї змінної $f(x)$

x	φ_0	φ_1	φ_2	φ_3
0	0	0	1	1
1	0	1	0	1

$\varphi_0 = 0$ — функція константа 0,

$\varphi_1 = x$ — функція повторення аргументу,

$\varphi_2 = \bar{x}$ — функція інверсії або заперечення аргументу,

$\varphi_3 = 1$ — функція константа 1.

Булеві функції від двох змінних $f(x, y)$

[illegible]

Позначення та назви булевих функцій від двох змінних:

Функція	Позначення	Назва	Булева формула	Інші позначення
$f_0(x, y)$	0	Константа нуль	0	
$f_1(x, y)$	$x \wedge y =$ $=x \& y =$ $=xy$	Кон'юнкція (логічне «і»)	$x \wedge y$	-, &, &&, *, AND, I, ×, min
$f_2(x, y)$	$x \leftarrow y$	Заперечення (інверсія) імплікації	$x \wedge \bar{y}$	\
$f_3(x, y)$	x	Повторення x	x	
$f_4(x, y)$	$y \leftarrow x$	Заперечення (інверсія) оберненої імплікації	$\bar{x} \wedge y$	\
$f_5(x, y)$	y	Повторення y	y	
$f_6(x, y)$	$x \oplus y$	Сума за модулем 2	$(\bar{x} \wedge y) \vee (x \wedge \bar{y})$	*, <>, ><, !=,

Функція	Позна- чення	Назва	Булева формула	Інші позна- чення
				XOR
$f_7(x, y)$	$x \vee y$ $= x + y$	Диз'юнкція (логічне «або»)	$x \vee y$	OR, АБО, +, max
$f_8(x, y)$	$x \downarrow y$	Стрілка Пірса-Вебба (стрілка Пірса)	$\overline{x \vee y} = \bar{x} \wedge \bar{y}$	$x \bar{\vee} y, x \circ y$
$f_9(x, y)$	$x \sim y =$ $= x \equiv y$	Еквівалентність	$\overline{x \oplus y} =$ $= (x \rightarrow y) \wedge (y \rightarrow x) =$ $= (\bar{x} \vee y) \wedge (x \vee \bar{y}) =$ $= xy \vee \bar{x} \bar{y}$	$\Leftrightarrow, \equiv, \text{Eqv},$ =
$f_{10}(x, y)$	$\bar{y} = \neg y$	Заперечення (інверсія) y	\bar{y}	$\neg y$
$f_{11}(x, y)$	$y \rightarrow x$	Обернена імплікація	$x \vee \bar{y}$	\supset

Функція	Позна- чення	Назва	Булева формула	Інші позна- чення
$f_{12}(x, y)$	$\bar{x} = \neg x$	Заперечення (інверсія) x	\bar{x}	$\neg x$
$f_{13}(x, y)$	$x \rightarrow y$	Імплікація	$\bar{x} \vee y$	$\supset, \Rightarrow, \text{Imp}$
$f_{14}(x, y)$	$x \mid y$	Штрих Шеффера	$\overline{x \wedge y} = \bar{x} \vee \bar{y}$	$x \bar{\wedge} y$
$f_{15}(x, y)$	1	Константа одиниця	1	

3.1.2.2 Номери булевих функцій та інтерпретацій

Кожній функції привласнюється порядковий номер у вигляді натурального числа, двійковий код якого зображує стовпчик значень функції у таблиці істинності.

Молодшим розрядом вважається самий нижчий рядок, а старшим — самий верхній.

Вказаний порядковий номер функції, як двійковий, так і десятковий, повністю визначає булеву функцію.

Кожній інтерпретації булевої функції також привласнюється свій номер – значення двійкового коду, який зображує інтерпретація.

Інтерпретації, що записана у верхньому рядку таблиці істинності, привласнюється номер 0, потім йде інтерпретація номер 1 тощо. В самому нижчому рядку розташована інтерпретація за номером $2^n - 1$, де n – кількість змінних, від яких залежить булева функція.

Приклад. Знайдемо порядковий номер функції $f(x, y)$, що приймає такі значення: $f(0,0)=1$, $f(0,1)=1$, $f(1,0)=0$, $f(1,1)=1$.

Побудуємо таблицю істинності для цієї функції.

x	y	$f(x, y)$
0	0	1
0	1	1
1	0	0
1	1	1

Переведемо двійкове число 1101_2 у десяткову систему числення:

$$1101_2 = 1 \times 2^3 + 1 \times 2^2 + 0 \times 2^1 + 1 \times 2^0 = 8 + 4 + 0 + 1 = 13_{10}.$$

Десятковий номер даної функції — 13, тобто розглянута функція імплікації $f_{13}(x,y) = x \rightarrow y$.

3.1.2.3 Властивості функцій алгебри логіки

Функція $f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ *суттєво залежить* від змінної x_i , якщо існує такий набір значень

$a_1, \dots, a_{i-1}, a_{i+1}, \dots, a_n$, що

$$f(a_1, \dots, a_{i-1}, 0, a_{i+1}, \dots, a_n) \neq f(a_1, \dots, a_{i-1}, 1, a_{i+1}, \dots, a_n).$$

В цьому випадку змінна x_i називається *суттєвою* змінною, інакше x_i називають *несуттєвою (фіктивною)* змінною.

Приклад. Нехай булеві функції $f_1(x_1, x_2)$ та $f_2(x_1, x_2)$ задані таблицею істинності:

x_1	x_2	$f_1(x_1, x_2)$	$f_2(x_1, x_2)$
0	0	0	1
0	1	0	1
1	0	1	0
1	1	1	0

Для цих функцій змінна x_1 — суттєва, а x_2 — несуттєва.

Функції f_1 та f_2 називаються *рівними*, якщо функцію f_2 можна одержати з f_1 додаванням і/або вилученням фіктивних аргументів.

Існують два типи функцій, які не мають суттєвих змінних:

- функція, тотожна 0 (константа 0);
- функція, тотожна 1 (константа 1).

3.1.2.4 Булева алгебра

Булева алгебра (загальна) — це алгебраїчна структура

$$\langle A, \{ \wedge, \vee, \neg, 0, 1 \} \rangle$$

з бінарними операціями $\wedge, \vee: A^2 \rightarrow A$, унарною операцією « \neg »: $A \rightarrow A$ і виділеними елементами 0, 1 в носії A , операції якої задовольняють властивості комутативності, асоціативності, дистрибутивності.

Якщо носій алгебраїчної структури $B = \{0, 1\}$ складається з двох елементів, то така структура $\langle B, \{ \wedge, \vee, \neg \} \rangle$ називається *двохелементною булевою алгеброю*.

Алгеброю логіки називається двухелементна булева алгебра

$$\langle B, \{ \wedge, \vee, \neg, \rightarrow, \sim \} \rangle, \quad B = \{0, 1\},$$

в якій множині операцій доповнено двома бінарними операціями: імплікацією та еквівалентністю.

3.1.2.5 Булеві функції та пріоритет операцій

Булеві функції можуть бути задані *аналітично*, тобто формулами.

Формула — це вираз, що містить булеві функції та їхні суперпозиції.

Суперпозицією називається спосіб одержання нових функцій шляхом підстановки значень одних функцій замість значень аргументів інших функцій, при цьому деякі з функцій можуть тотожно співпадати з однією із змінних.

Пріоритет операцій

Якщо у формулі відсутні дужки, то **операції виконуються у такій послідовності**: заперечення, кон'юнкція, диз'юнкція, імплікація та еквівалентність: \neg , \wedge , \vee , \rightarrow , \sim .

Зображення функції формулою не єдине.

Приклад. Функція штрих Шеффера:

$$f_{14} = \bar{x}_1 \vee \bar{x}_2 \quad \text{або} \quad f_{14} = \overline{x_1 x_2},$$

функція стрілка Пірса:

$$f_8 = \bar{x}_1 \bar{x}_2 \quad \text{або} \quad f_8 = \overline{x_1 \vee x_2},$$

Формули, що зображують одну й ту ж функцію, називаються *еквівалентними* або *рівносильними*.

Приклад. Побудуємо таблицю істинності для функції $f(x, y, z) = xy \vee \bar{z}$.

Значення функції на всіх інтерпретаціях:

$$f(0, 0, 0) = 0 \wedge 0 \vee \bar{0} = 0 \vee 1 = 1,$$

$$f(0, 0, 1) = 0 \wedge 0 \vee \bar{1} = 0 \vee 0 = 0,$$

$$f(0, 1, 0) = 0 \wedge 1 \vee \bar{0} = 0 \vee 1 = 1,$$

$$f(0, 1, 1) = 0 \wedge 1 \vee \bar{1} = 0 \vee 0 = 0,$$

$$f(1, 0, 0) = 1 \wedge 0 \vee \bar{0} = 0 \vee 1 = 1,$$

$$f(1, 0, 1) = 1 \wedge 0 \vee \bar{1} = 0 \vee 0 = 0,$$

$$f(1, 1, 0) = 1 \wedge 1 \vee \bar{0} = 1 \vee 1 = 1,$$

$$f(1, 1, 1) = 1 \wedge 1 \vee \bar{1} = 1 \vee 0 = 1.$$

Таблиця істинності:

x	y	z	$f(x, y, z)$
0	0	0	1
0	0	1	0
0	1	0	1
0	1	1	0
1	0	0	1
1	0	1	0
1	1	0	1
1	1	1	1

3.1.3 Двоїстість

Функція $f^*(x_1, \dots, x_n)$ називається *двоїстою* до функції $f(x_1, \dots, x_n)$, якщо

$$f^*(x_1, \dots, x_n) = \bar{f}(\bar{x}_1, \dots, \bar{x}_n). \quad (1)$$

$$\begin{aligned} \left(f^*(x_1, \dots, x_n) \right)^* &= \left(\bar{f}(\bar{x}_1, \dots, \bar{x}_n) \right)^* = \\ &= \left(\bar{\bar{f}}(\bar{\bar{x}}_1, \dots, \bar{\bar{x}}_n) \right) = f(x_1, \dots, x_n) \Rightarrow \left(f^* \right)^* = f. \end{aligned}$$

Функція, двоїста сама собі, тобто $f = f^*$,
називається *самодвоїстою*.

Правило:

щоб побудувати таблицю істинності функції, що двоїста даній, необхідно побудувати таблицю істинності заданої функції, кожне значення булевої функції замінити на протилежне і записати одержаний стовпчик у зворотній послідовності.

Приклад. Знайти функцію, яка двоїста функції $f(x, y, z)$, якщо відомо, що $f(x, y, z) = 1$ тільки на інтерпретаціях (001) , (011) , (111) .

x	y	z	$f(x, y, z)$	$f^*(x, y, z)$
0	0	0	0	0
0	0	1	1	1
0	1	0	0	1
0	1	1	1	1
1	0	0	0	0
1	0	1	0	1
1	1	0	0	0
1	1	1	1	1

Приклад. Самодвоїста функція $f = f^*$.

x	y	z	$f(x, y, z)$	$f^*(x, y, z)$
0	0	0	0	0
0	0	1	1	1
0	1	0	1	1
0	1	1	1	1
1	0	0	0	0
1	0	1	0	0
1	1	0	0	0
1	1	1	1	1

Нехай функція F задана як суперпозиція функцій f_0 і функцій f_1, \dots, f_n : $F = f_0(f_1, \dots, f_n)$.

Функцію F^* , що двоїста F , можна одержати, замінивши в формулі F функції $f_0; f_1, \dots, f_n$ на двоїсті до них $f_0^*; f_1^*, \dots, f_n^*$.

$$F^* = f_0^*(f_1^*, \dots, f_n^*).$$

Функції, що двоїсті до «елементарних» функцій логіки \wedge, \vee, \neg , константа 0, константа 1:

$$f(x, y) = x \wedge y; \quad f^*(x, y) = \overline{\overline{x} \wedge \overline{y}} = x \vee y;$$

$$f(x) = \overline{x}; \quad f^*(x) = \overline{\overline{\overline{x}}} = \overline{x} = f(x);$$

$$f(x) = 0; \quad f^*(x) = \overline{0} = 1 = f(x) .$$

Правило одержання двоїстих формул у булевій алгебрі:

«Для того щоб одержати двоїсту формулу булевої алгебри, необхідно замінити в ній всі кон'юнкції на диз'юнкції, диз'юнкції на кон'юнкції, 0 на 1, 1 на 0 і використовувати дужки, де необхідно, щоб **порядок використання операцій залишився попереднім**».

Приклад. Знайти функцію, двоїсту функції

$$f = x \vee \bar{y}z \vee 0.$$

$$f^* = \left(x \vee (\bar{y}z) \vee 0 \right)^* = x \wedge (\bar{y} \vee z) \wedge 1.$$

3.1.4 Закони булевої алгебри

1. Комутативність кон'юнкції та диз'юнкції

$$x \vee y = y \vee x; \quad x \wedge y = y \wedge x.$$

x	y	$x \vee y$	$y \vee x$
0	0	0	0
0	1	1	1
1	0	1	1
1	1	1	1

$$(x \vee y)^* = (y \vee x)^* \quad x \wedge y = y \wedge x.$$

2. Асоціативність кон'юнкції та диз'юнкції

$$x \vee (y \vee z) = (x \vee y) \vee z;$$

$$x \wedge (y \wedge z) = (x \wedge y) \wedge z.$$

Таблиці істинності для лівої та правої частин
другої рівності:

x	y	z	$y \wedge z$	$x \wedge (y \wedge z)$	$x \wedge y$	$(x \wedge y) \wedge z$
0	0	0	0	0	0	0
0	0	1	0	0	0	0
0	1	0	0	0	0	0
0	1	1	1	0	0	0
1	0	0	0	0	0	0
1	0	1	0	0	0	0
1	1	0	0	0	1	0
1	1	1	1	1	1	1

**3. Дистрибутивність кон'юнкції та
диз'юнкції відносно одна одній**

$$x \wedge (y \vee z) = (x \wedge y) \vee (x \wedge z);$$

$$x \vee (y \wedge z) = (x \vee y) \wedge (x \vee z).$$

x	y	z	$y \vee z$	$x \wedge (y \vee z)$	$x \wedge y$	$x \wedge z$	$(x \wedge y) \vee (x \wedge z)$
0	0	0	0	0	0	0	0
0	0	1	1	0	0	0	0
0	1	0	1	0	0	0	0
0	1	1	1	0	0	0	0
1	0	0	0	0	0	0	0
1	0	1	1	1	0	1	1
1	1	0	1	1	1	0	1
1	1	1	1	1	1	1	1

4. Ідемпотентність кон'юнкції та диз'юнкції

$$x \vee x = x; \quad x \wedge x = x.$$

x	$x \vee x$	$x \wedge x$
0	0	0
1	1	1

5. Закон виключеного третього

$$x \vee \bar{x} = 1.$$

x	\bar{x}	$x \vee \bar{x}$
0	1	1
1	0	1

6. Закон протиріччя

$$x \wedge \bar{x} = 0.$$

7. Тотожності з константами

$$x \vee 0 = x; \quad x \wedge 1 = x; \quad x \vee 1 = 1; \quad x \wedge 0 = 0.$$

x	$x \vee 0$	$x \wedge 1$	$x \vee 1$	$x \wedge 0$
0	0	0	1	0
1	1	1	1	0

8. Закони елімінації

$$x \wedge (x \vee y) = x; \quad x \vee (x \wedge y) = x.$$

Доведення:

$$x \wedge (x \vee y) = (x \vee 0) \wedge (x \vee y) = x \vee (0 \wedge y) = x \vee 0 = x;$$

$$x \vee (x \wedge y) = (x \wedge 1) \vee (x \wedge y) = x \wedge (1 \vee y) = x \wedge 1 = x.$$

9. Закон подвійного заперечення

$$\overline{\overline{x}} = x.$$

x	\overline{x}	$\overline{\overline{x}}$
0	1	0
1	0	1

Наслідок. Якщо до деякої частини A формули F булевої алгебри операція заперечення застосована більше одного разу, то можна видалити будь-яке парне число даних операцій і значення формули F не зміниться.

10. Закони де Моргана

$$\overline{x \vee y} = \bar{x} \wedge \bar{y}; \quad \overline{x \wedge y} = \bar{x} \vee \bar{y}.$$

x	y	$x \vee y$	$\overline{x \vee y}$	\bar{x}	\bar{y}	$\bar{x} \wedge \bar{y}$
0	0	0	1	1	1	1
0	1	1	0	1	0	0
1	0	1	0	0	1	0
1	1	1	0	0	0	0